پرسی فەیلییەکان... زمان، ناسنامە، کولتوور

فەرەیدون سامان

پێشەکی:

فەیلییەکان پێکهاتەیەکی رەسەنی نەتەوەیی کوردن لەدێرزەمانەوە لەسەر خاکی کوردستاندا ژیاون، یەکەم گروپی ئیتنیکی کوردیشن لەسەدەی بیستەمدا لەلایەن دەسەڵاتدارانی عیراقەوە دووچاری کۆمەڵکوژی و راگواستن هاتوون، لەرووی زمانەوە سەرچاوە زماننناسیەکان ئەوە پشڕاست دەکەنەوە، کە لەبنەڕەتدا "فەیلی"یەکان سەر بە زاراوەی "کەڵهوڕ" ن و کە دیالەکتێکی کوردییە (دیالێکتی کوردی باشوور) وەک زاراوەگەلی "لەک، لور، کرمانج، گۆران- زازاکی" کە پێکڕا نەتەوەی کورد پێکدەهێنن.

بەڵام بە پشت بەستن بە پۆلێنکردنەکانی کتیبی مێژوویی (شەرەف نامە)ی شەرەفخانی بەدلیسی، زاراوەی فەیلی بە کۆمەڵێک هۆزی لوڕی دەگوترێت، لەراستیدا سەرچاوە زماننناسییەکان پشتگیری لەو بۆچوونە ناکەن، بەڵکو فەیلییەکان لەکۆمەڵێلک هۆزی کەلهور پێکدێن، بەڵام لەسەردەمانێکدا

دەڤەرەکەیان لەرووی کارگێڕییەوە بەشێک بووە لەئوستانی لورستان (توێژینەوە لەسەر دیالێکتە کوردییەکانی باشوور- دکتۆر ئیسماعیل قومەندار).

فەیلییەکان زۆرینەیان نیشتەجێی کێوەکانی (پێشکۆ،پشتکۆ)ی زنجیرە چیای زاگرۆسن، هاوکات زۆرینەی مێژوونووسانیش کۆکن کە فەیلیەکان لەڕەچەلەکی (ئیلامی) یا (گۆتییەکان)ن، کە لەناوەڕاست و باشووری عێراق لەناوچەکانی (مەندەلی، زرباتییە، بەدرە، جاسان، خانەقی، کەرکوک، بەغدا، کوت، عەمارە و بەسرە) ژیاون، لەلایەن چەند کەسانێکی ڕۆژهەڵاتناسی وەکو فلادیمێر مینۆرسکی رووسی و جۆن ماڵکۆن، هەروەها توێژەری ناسراوی کوردی فەیلی د.ئیسماعیل قوماندار پشتگیری ئەو بۆچوونە دەکەن کە بڕوایان وایە سەرەتای دەرکەوتنی زاراوەی فەیلی لەسەدەی شازدە بووە، ئێستاش ئەم زاراوەیە بۆ ئەو کوردانە بەکاردێن کە نیشتەجێی ئەو ناوچانەن کە بەر دەوڵەتی عێراق کەوتون، لەرووی جوگرافییەوە ناوچەکانیان بەشێکیان لەباشووری رۆژهەڵاتی کوردستانن لەدەڤەرەکانی (لوڕستان و کرماشان و ئیلام)ی سەر بە ئێران دەژین و بەشێکی دیکەش لەباشووری کوردستان لەعێراق لەڕۆژهەڵاتی دیجلەن، کوردی فەیلی ئایینزا شیعەن لەبەغدا و پارێزگای دیالە دەژین، بۆجوێکردنەوەی میرنشینی "لوڕی بچوک" و حکومڕانیەکەی، کە خۆیان بە لوڕی رەسەن دادەنا، بە بەراورد بە "لوڕی گەورە" کە وایان دادەنا "لوڕی بچوک" بەشێکن لە"لوڕی گەورە" نەک رەسەن

و بنچینە، "جۆنماڵکۆن و براون" هەروەها توێژەری کوردی فەیلی "د.ئیسماعیل قوماندار" پشتگیری بۆچوونەکەی "فلادمیر مینۆرسکی" دەکەن و پشتڕاستی دەکەنەوە..

سەرەڕای ئەوەی ئەم زاراوەیە لەم ناوچانە بە دەگمەن بەکارهاتووە، بەڵام لەسەدەی نۆزدەیەم تەنیا لەلایەن دانیشتوانی "پشتکۆ" وە بەکارهاتووە، لەسەردەمی ئێستاش ئەم زاراوەیە تەنێ بۆ ئەو کوردانە بەکاردەهێنرێت، کە نیشتەجێی ئەو ناوچانەن، کە لەناو سنووری دەوڵەتی عێراقن لەدوای دیارکردنی سنووری نێوان "ئێران و عوسمانییەکان" لەساڵی ١٩٠٥، بەڵام دانیشتوانی "خانەقی و مەندەلی" کە کوردی گەرمەسێرن، ئەم زاراوەیە بۆ ناساندنی خۆیان بەکارناهێنن، بەڵکو زاراوەی کوردی فەیلی بۆ ئەو توێژەی کورد بەکاردەهێنرێت، کە لەرووی ئاینیەوە سەربە ڕێبازی ئایینزای شیعەن، واتا ناولێنانەکە لەسەربنەمای مەزهەبیە نەک نەتەوەیی.

ناسنامەی نەتەوەیی فەیلییەکان:

بە بۆچوونی د. ئیسماعیل قومەندار لەکتێبی (توێژینەوەی زاراوە کوردییەکانی باشوور) دەڵێت: کوردانی فەیلی هەزاران ساڵە لەو ناوچانەی کە تا ئێستا نێشتەجێین و دەژین جێگیرین، دەکەوێتە هەردوو دیوی

باشووری کوردستان و باشووری رۆژهەڵاتی کوردستان لە سنووری نێوان دەوڵەتی عێراق و ئێران، لەخانەقین لە باکوورەوە تا عەلی غەربی لەباشووری عێراق، لەئیلام، کرمانشان و لوڕستان و شوێنی دیکە لەوڵاتی ئێران نیشتەجێن، کوردانی فەیلی بە ژمارەیەکی بەرچاوی زۆرەوە لەهەردوو شارە گەورەکانی وەک بەغدا و تاران دەژین و نیشتەجێن، بەڵام هێشتا بە فەرمی هیچ ئامارێکی متمانە پێکراو بۆ ژمارەی فەیلیەکان نەکراوە، بەڵام بە گشتی بۆ زیاتر لە سێ ملیۆن کەس مەزەندە دەکرێن، ڕووبەرێکی بەرفراوانی خاکی کوردستان دەکەوێتە پشت خانەقینەوە و لەنێوان خانەقین تا دواسنووری خاکی باشووری کوردستان سەدان گوند و چەندین ناحیە و دوو قەزای تری کوردستان هەن، کە ئەوانەش قەزای مەندەلی، لەگەڵ دوو ناحیەی بەلەدروز و قەزانییە و ٢٣٤ گوند کە ڕووبەرەکەی ٦٥٨٦ کم٢یە. قەزای بەدرە و ناحیەی جەسان و زوڕباتییە، لەگەڵ ٥٣ گوند کە ڕووبەرەکەی ٣٦٥٠ کم دووجایە، جگە لەو ناوچانەش شارۆچکەی عەزیزییە و ناوچەکانی عەلی غەربی و عەلی شەرقی و قەزای (حەی)یش ناوچەی کوردنشینن.

کە هەموویان دەکەونە سنووری پارێزگای واست لەخوارووی عێراقدا، ئەمە جگە لەشاری کووت، کە ناوەندی پارێزگاکەیە و کوردانی فەیلی بەشێکی زۆری دانیشتووانەکەی پێکدەهێنن، قەزای بەدرە و ناحیەکانی جاسان و زوڕباتییە لەپارێزگای کووت (واست)، لەسەر سنوورە دەستکردەکانی نێوان باشوور و ڕۆژهەڵاتی کوردستان هەڵکەوتوون و دەروازەی سنوورییان هەیە

لەنێوان ئێران و عێراقدا، بەدرە دەکەوێتە ڕۆژهەڵاتی شاری (کووت)ی ناوەندی پارێزگای واست و ٧٠کم لە شاری کووتەوە دوورە، ٤٥کم لە شاری مەندەلی و ٧٥کم لە شاری خانەقینەوە دوورە. ناحیەی (جەسان)یش دەکەوێتە باشووری ڕۆژئاوای شاری بەدرە و ١٥کم لەو شارەوە دوورە، ناحیەی زورباتییەش دەکەوێتە باکووری ڕۆژهەڵاتی شاری بەدرە و ١٨کم لەو شارەوە دوورە. لەساڵی ١٩٤٧دا ژمارەی دانیشتووانی قەزای بەدرە نزیکەی ٢٢ هەزار کەس بووە. سەبارەت بە ژمارەی دانیشتووانی ئێستای قەزاکە، ئامارێکی ورد و فەرمی لە بەردەستدا نییە، بەڵام بەپێی ئامارە نافەرمییەکان، ژمارەی دانیشتووانی بەدرە لەگەڵ هەردوو ناحیەی جەسان و زورباتییە لە نێوان ٣٠-٤٠ هەزار کەس مەزەندە دەکرێت. کوردانی بەدرە و جەسان و زورباتییە بە شێوەزاری کوردیی کەلهوری- فەیلی قسە دەکەن. هاوشێوەی کوردانی فەیلیی ناوچەکانی خانەقین و مەندەلی، کوردانی خەڵکی شارەکانی بەدرە و جەسان و زورباتییەش، لەسەردەمی ڕژێمی بەعس، کۆچی زۆرەملێیان پێ کرا بۆ بەغدا و ناوچەکانی تری ناوەڕاست و خوارووی عێراق و شارەکەیان تەعریب کرا. سەبارەت بە ناوی بەدرە، کە کوردانی خەڵکی شارەکە بە کوردی پێی دەڵێن (بەیرە)، بیروبۆچوونی جیاواز هەیە، بەڵام زۆربەی بۆچوونەکان لەسەر ئەوە کۆکن کە بەدرە لە (بەد+راهـ)ەوە هاتووە ،کە مانای ڕێگای سەخت و دژوارە. بەدرە خاکێکی پڕ پیت و بەرەکەتی هەیە و ژمارەیەکی زۆر باخی خورما و میوەی لێیە. ڕووباری (گەڵاڵ) کە لەڕۆژهەڵاتی کوردستانەوە سەرچاوە دەگرێت و بە شاری بەدرەدا دەگوزەرێت، سەرچاوەی سەرەکیی ئاوی شارەکە و باخەکانیەتی. سەرەڕای بەرهەمە کشتوکاڵییەکان، بەدرە

ناوچەیەکی دەوڵەمەند بە نەوت و غازە، کە یەدەگی نەوتەکەی بە ١٠٩ ملیۆن ە، ڕووبەری API=٣٥O بەرمیل مەزەندە دەکرێت و نەوتەکەی نەوتی خاوی کێڵگەی نەوتی بەدرە ٩٩٦کم٢یە، لەپاش پرۆسەی ئازادیی عێراق، پرۆسەی بەرهەمهێنانی نەوتی کێڵگەی بەدرە بەشێوەی فەرمی لە ٢٠١٤/٨/٢٦ لەلایەن کۆمپانیای گازپرۆومی ڕووسییەوە دەستی پێکرد، بە بەرهەمهێنانی ١٥٠٠٠-١٧٠٠٠ بەرمیل لە ڕۆژێکدایە.

فەیلییەکان لەمێژووی کۆن و نوێدا:

سەرچاوەی کتێبە مێژووییەکان باس لەوە دەکەن کە کوردانی فەیلی بەشدارییان لە دروستکردنی شاری بەغدادا کردووە لە ساڵی ٧٦٢ ی زایینی و لەسەردەمی خەلیفەی عەباسی (ابو جعفر المنصور)دا، فەیلییەکان بە سەرۆکایەتی (ذولفقار الموصلی) لە نێوان ساڵانی (١٦٢٣ تا ١٦٢٩)ی زایینیدا حوکمی عێراقیان لەکەرکوکەوە تا بەسرە کردووە، بەڵام لەئەنجامی ڕێکەوتنێکی نێوان هەردوو ئیمپراتۆری عوسمانی و سەفەویدا حوکمیان لەکوردەکان سەندۆتەوە و زاڵ بوون بە سەریاندا.

سەرەتای کێشەی فەیلییەکان بە دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق دوای جەنگی جیهانی یەکەمەوە دەس پێدەکات، کە بە پێی ڕێکەوتنی سایکس پیکۆ دەستی

پێکرد، لەیەکەمین بڕیاری یاساییدا بۆ هاووڵاتیانی عێراقی ((یاسای ژمارە ٤٢ ی ساڵی ١٩٢٤)) بەوەی کە عێراقییەکانی سەر بە تەبەعیەی عوسمانی (هاووڵاتی پلە یەک) و تەبەعیەی ئێرانی بە (هاووڵاتیانی پلە دوو و سێ) سەپاند و دەسڵاتدارانی ئەوکاتی عێراق کوردی فەیلییان خستە خانەی تەبەعیەی ئێرانییەوە.

سەرەڕای ئەوەی کە کوردی فەیلی بە پلە دووی هاووڵاتیانی عێراقی دەژمێردران، بەڵام لەدامەزراندنی ئابووری دەوڵەتی عێراقەوە لەرووی خاوەندارێتی تایبەتدا بەشدارییان کرد، بۆیە دەڵێین لە ڕێگای خاوەندارێتی تایبەت، چونکە دەرگای دامەزراندن لەکەرتی گشتیدا بە سەریاندا داخراوو ڕەوا نەبوو، لەرووی سیاسیشەوە بەشدارییەکی چالاکانەی جموجۆڵی بزووتنەوەی دیموکراسی عێراقی و کوردستانی بوون.

فەیلییەکان لەساڵانی پەنجاکانی سەدەی رابردوودا توانیان دەست بەسەر کەرتی تایبەتی بازرگانی لەبەغدای پایتەخت بگرن و لەو ڕووەوە لە جموجۆڵ و کاری بازرگانیدا سەرکەوتوو بوون، بەشداری فەیلییەکان لەژیانی سیاسی عێراق و لەنێو ریزەکانی هێزە دیموکراسی و پێشکەوتوخوازەکانی عێراقیدا بەرچاو و ئاکتیڤانە بووە، تا ئەو ئاستەی گەیشتنیان بە پۆستی بەرپرسایەتی باڵا لەریزەکانی ئەو بزووتنەوانە وەرگرن، لەهەمان کاتدا بەشداریکردنی کوردانی فەیلی لەبزووتنەوەی رزگاریخوازیی گەلی کوردا لەسەرەتای

دامەزراندنیەوە و لەهەمانکاتدا بەشێک بوون لەدامەزرێنەرانی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ساڵی ١٩٤٦ لەشاری بەغدا، بۆ نموونە تا پێش ئاداری ساڵی١٩٧٥ سەرۆکەکانی یەکیەتی ئافرەتان، یەکیەتی قوتابیان، یەکیەتی لاوان و سکرتێری خودی پارتی دیموکراتی کوردستان خۆیشی لەکوردانی فەیلی بوون، هەروەها لەریزەکانی پارتی کۆمەنیستی عیراقی و دامەزراندنی یەکێتی نیشتمانی کوردستانیشدا رۆڵی کارایان گێڕاوە.

فەیلیەکان بە گشتی بە دەستئاواڵەیی پشتگیریی ئابوری، سیاسی، لۆجستیکی و خزمەتکردنی سەربازیی عێراقیان کرد و لەرووی سیاسی و بەشداری چەکداری لەریزەکانی پێشمەرگەدا، هەروەها لەبەشداری دەزگاکانی راگەیاندن و خزمەتی ئەکادیمی، پزیشکیی و تەندروستی و ئەندازیاری بیناسازی لەو وڵاتەدا کردووە، بە هۆی رۆڵی دیار و بەرچاوی کوردی فەیلی لەژیانی ئابوریدا (بازرگانی کەرتی تایبەت) و کایەی سیاسی لەنێو ریزەکانی بەرهەڵستکاریی عیراقی و کوردستانیدا لەبەرامبەر سەرنەکەوتنی بەعس لەبەدەستهێنانی پشتگیری فەیلیەکان بۆ بەرژەوەندی دەسەڵاتی بەعسییەکان، بۆیە فەیلیەکان بوونەتە ئامانجی زەبروەشاندن و لێدانی سەرەکی لەلایەن دەسەڵاتی بەعس لە عێراقدا، هەربۆیە دەوڵەتی عیراق دەستی کرد بە زۆرەملێ راگواستنی ٥٠٠٠٠ پەنجا هەزار رۆڵەی کوردی فەیلی لەنێوان ساڵانی ١٩٦٩ ـ ١٩٧٢ بۆ ئێران.

لەساڵی ١٩٢٤ یاسای رەگەزنامەی عێراقی جەختی لە سەر دابەشکردنی گەلی عێراق کرد، بۆ سێ بەش لە سەربنەمای "ئایین و نەتەوە"، کوردی فەیلی لەبەرئەوەی لە پەیڕەوکەرانی رێبازی مەزهەبی "شیعە"ی جەعفەری بوون، بۆیەش بە ڕەچەڵەکی "ئێرانی" ناونووسکران، بە بەردەوامی کەوتنە بەردەم هێرش و پەلامار و شاڵاوەکانی فەرمانڕەوایانی عێراق، چ بە کوشتن و زیندانی کردن، یان بەتاڵان بردنی سەروەت و سامانەکانیان و وەدەرنانیان لە عێراقدا.

ئەم کوردانە لەلایەن دەوڵەتی عێراقی کە بەعس فەرمانڕەوایی دەکردن لە ساڵی ١٩٦٣وە بەهەموو شێوەیەک روو بەڕووی کۆمەڵکوژی و پاکتاوی رەگەزی بوونەتەوە، بەڵام بە دروستی لەسەرەتای هەفتاکانەوە شاڵاوی کۆمەڵکوژی فەیلیەکان دەستی پێکرد، کە ٤٠ هەزار خێزانی کوردی فەیلی بۆ ئێران راگوێزران، لە ساڵی ١٩٨٠ بە پێی بڕیاری ژمارە (٦٦٦) وەزیری ناوخۆی عێراق، فەرمانی وڵاتبەدەرکردنی کوردە فەیلییەکانیدا، لە فەرمانەکەی وەزیری ناوخۆی عێراقدا هاتووە، ئەو ئێرانیانەی لە وڵاتدان و رەگەزنامەی عێراقییان نییە، هەروەها ئەوانەش کە مامەڵەیان کردووە و بڕیارییان لە بارەیەوە دەرنەچووە دەردەکرێن، لەهەمانکاتدا بڕیارەکەی حکومەتی عێراقی ئەوەشی تێدا بوو کە لاوانی کوردی فەیلی لەتەمەنی ١٨ تا ٢٨ ساڵ، بگیرێن و لەبەندیخانەی پارێزگاکاندا تا ماوەیەکی نادیار دەسبەسەربکرێن. هەروەک بڕیارەکەی وەزیری ناوخۆی حکومەتی عێراق ئەوەشی دووپات کردوەتەوە،

که هەر کەسێک لەو کوردانەی ئاودیوی ئێران دەکرێن، ئەگەر هەوڵیاندا بگەڕێنەوە تەقەیان لێبکرێت، واتا بکوژرێن و ئەمەش لە ناوەڕۆکی بڕیارەکەدا بە روونی هاتووە.

لەرۆژی ٢٦-٢-١٩٨١ لەرۆژنامەی (الثورة)ی زمانحاڵی حکومەتی بەعسی عێراق "سەدام حوسێن" لەبارەی کوردە فەیلیەکانەوە دەڵێت، ئەم توێژە لەعێراق ریشەکێش بکەن، تاکو خاک و خوێن وهەوای عیراق پیس نەکەن

بەپێی زانیارییە بەردەستکەوتوەکان پێش ساڵی ٢٠٠٣ زیاتر لە دووسەد هەزار دانیشتوانی عێراق ئاوارە یان راوەدووی ئێران نراون، کە ٦٥% کە ئەو ژمارەیە لە کوردی فەیلی بوون و تا ئێستاش زۆرێکیان لەو وڵاتە ماونەتەوە، ئەمە جگە لەوەی لەماوەی دەسەڵاتی بەعسییەکان بە هەزاران کوردی فەیلی زیندانی کراون ولە سێدارە و کۆمەڵکوژی کراون.

فەیلییەکان لە بزووتنەوەی ئازادیخوازیی عێڕاق و کوردستاندا:

لە ئیلۆنی ساڵی ١٩٣٠فەیلییەکان وەکو دەسپێکی هۆشیاربوونەوەی هەستی نەتەوەیی لە نێو یەکەم وەچەی کوردە سکولار و شارنشینەکانە دا، هێندێکان

بەگەڵ پارتیی کۆمۆنیستی عێراق کەوتن، خەڵکی دیکەش چوونە ناو ڕیزەکانی گرووپێکی لیبێراڵی عێراقی ڕێفۆرمیست، وروژاندنی پانعەرەبایەتیی بە نۆرەخۆی بووە هۆی گەشانەوەی هەستی نەتەوەیی کوردی کاتێک کە چاپەمەنی عەرەبییەکان کوردەکانیان تاوانبار دەکرد بە پشتیوانی کردن لەتورکەکان بۆ وەدەست خستنی ئەسکەندروون لە سوورییە لە ساڵی ١٩٣٧ دا.

هێندێک لە ڕووناکبیرانی کورد بانگەشەیان دەکرد هۆی کێشەی نێوان کورد و عەرەب لەبەرگرژیی لە نێوان کۆمەڵگەکاندا نییە، بەڵکو لەبەر زۆرداریی حکوومەتە دژی کۆمەڵگەکان جا هەر کامێکیان بن.

شەڕ بە دژی ناسیۆنالیزمی کوێرانە کە هیچ ڕێزی ئەوانیدی لە بەر نەبوو و لەدژی ئەوە بوون هەر گەلەی چارەنووسی خۆی بەدەستەوە بگرێ بۆ بەڕێوەبردنی کارو بارەکانی لەئەنجامی ئەوەدا دەرکەوت چینی نوێی کوردە گەنجە پڕۆفێشناڵەکان کە هیوایان ئەوە بوو ئاستێک لەسەربەخۆییان هەبێ خەریک بوو سەری هەڵدەهێنا و پەیدا دەبوو.

زۆر گرووپ دروستبوون بۆ نموونە (کۆمەڵە، برایەتی، ئازادی،هیوا) و هتد...کوردە فەیلییەکان بەگەڵ ئەو گرووپانە کەوتن و زۆر لەوان لەهاو

دامەزرێنەرانی ئەو گرووپانە بوون و ڕەگ و ڕیشەی ناسیۆنالیسمی کورد خەریک بوو خۆی دادەکوتا، له ١٦-ی ئووتی ١٩٤٦ پارتیی دێموکڕاتی .کوردستان دامەزرێندرا، لێرەشدا فەیلییەکان له هاودامەزرێنەرانی بوون

کورده فەیلییەکان پشتیوانی خۆیان له ' پێشمەرگه ' و شۆرش کەمتر نەکردەوه چ لەڕووی مادی و چ وەکو دیکه، بۆ نموونه: یەکەم ئامراز و کەرەستەی ڕادیۆ بۆ شۆرش لەلایەن ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی پدک عەبدولحوسێنی فەیلی کڕدرا و به نهێنی به ڕێگای شەریکەی تڕانسپۆرتەوه .ڕاگوێزراوه بۆناوچه ئازادکراوەکان له شاخ

لەساڵی ١٩٧٠ و لەساڵی ١٩٨٠ دەرکردنی به کۆمەڵی زیاتر لەمیلیۆنێک کوردی فەیلی بۆ ئێران قەوما، موڵک وماڵ، حیسابی بانکی، و تیجارەتخانەکانیان زەوت کران، به هەزاران گەنجی خوێندەواری فەیلی شوێن بزر و کوژران، له ساڵی ١٩٧٣و لەبەر بۆچوون سەبارەت جینیایەتەکانی ڕێژیمی بەعس به دژی فەیلییەکان و چاوەڕوانی ئەوەی که دوژمنکاری له نێوان هەر دوولادا پێشی ناگیرێ و چی لەگەڵ ناکرێ، له مانگی مارسی ١٩٧٥ هەزاران پیر و لاوی فەیلی کچ و ژن و پیاو له گەڵ بزووتنەوەی کورد کەوتن چ وەک پێشمەرگه یان لەبواری دیکەدا و زۆر لەوان میداڵی شانازیان وەرگرتووه له بەر ئازایەتی خۆیان و ئەوانیدی له بەر دڵپاکی، لێوەشاوەیی بەڕێوەبردن و فیداکارییەکانیان. لەوساڵەدا ڕێژیمی

فاشیزمی بەعس هێرشی کردە سەر هێزی پێشمەرگە و بەتایبەتی هێرشی خەست بۆ سەر ناوچە مەدەنییەکان، تەنانەت نەخۆشخانەکانیشیان نەبوارد.

عیراق و نەهامەتی کوردە فەیلییەکان:

کێشەی کوردە فەیلییەکان وەک کێشەی عەرەبە شیعەکان پەیوەستە بەو ململانێیە سیاسیانەی نێوان دەوڵەتی تورکی عوسمانی و سەفەوی ئێرانی، کە ڕێخۆشکەربوو بۆ دابەشکردنی دانیشتوانی ناوچەکە لەنێوان دوو دەوڵەتی ئێرانی و عوسمانی. زۆر لەشیعە عێراقییەکان بە دووکەوتەی ئێرانی ناونووسکران، کە لەناویاندا کوردە فەیلیەکان بوون لەسەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتی عێراقی ڕووبەڕووی جیاکردنەوە بوونەتەوە لەگەڵ توێژو چینەکانی تری کۆمەڵگای عێراقی، لەساڵی (١٩٢٤) یاسای ڕەگەزنامەی عێراقی جەختی لە دابەشکردنی گەلی عێراقی کردەوە بۆ سێ بەش لەسەر بنەمای ئایین و نەتەوە. لەبەر ئەوەی کوردە فەیلیەکان سەر بە ڕێبازی شیعە بوون بە ڕەچەڵەکی ئێرانی ناونووس کران، بۆیە هەمیشە کەوتونەتە بەر هێرشی دەسەڵاتدارانی عێراق، لەدوای هاتنی ڕژێمی بەعس بۆ سەر دەستەڵات و دەست بەسەرداگرتنی، لە ساڵی (١٩٦٨)ەوە کوردە فەیلیەکان ڕووبەڕووی شاڵاوی توندی ڕاگواستن و لەناو بردن بوونەوە . لە سەرەتای ساڵانی (١٩٧٠) ڕژێمی بەعسی پێشوو نزیکەی (٤٠٠٠٠) چل هەزار کوردی فەیلی بۆ ئێران راگواستەوە ، بەو بیانووەی کە ڕەچەڵەکیان ئێرانییە، لە درێژایی

ئەم سیاستە بەرامبەر بە کوردە فەیلیەکان، لەساڵی (١٩٨٠) بەپێی بڕیاری (٦٦٦) مافی هاووڵاتیبونیان لێسەندرایەوە، ئینجا دەست گیرا بەسەر ماڵ و موڵک وسامانانەکەیان، هێرشی زۆر توند و دڕندانە دەکرانە سەر کوردە فەیلیەکان ئەویش بە بە زەوتکردنی ژن و کوشتنی پیاو و منداڵەکانیان، کەلە مێژوودا کەم وێنەبووە . لە میانەی چەوسانەوەو توندوتیژی ، سەرۆکی پێشووی عێراق لەسەردەمی ێدام حسین دا بڕیارێکی نوێ هاتە کایەوە ، کە بڕیاردرا ئەو پیاوەی عێراقییە و ژنەکەی فەیلیە دەبێ لێی جیا ببێتەوە ، بەرامبەر بە (٤٠٠٠) چوار هەزار دینار ئەگەر سەرباز بێت، (٢٥٠٠) دوو هەزار و پێنج سەد دینار (بەپێی دراوی پێشووی عێڕاق) ئەگەر سڤیل بێت، بەپێی ئامارەکانی (خاچی سوور) و (مانگی سوور)ی نێودەوڵەتی، (٤٠٠٠٠٠) چوارسەد هەزار هاووڵاتی فەیلی بوونەتە قوربانی ڕژێمی پێشووی عێراق، بە کوژران و ڕاگواستنەوە.

ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش کە گەورەترین دەسەڵاتی بەعسییەکانی ئەو سەردەمەی عێراق بوو، بڕیارێکی دەرکرد بە (ژمارە ٦٦٦ ـی ڕێکەوتی ٧ـی ئایاری ١٩٨٠) و لە ڕۆژنامەی ڕووداوەکانی عێراق (الوقائع العراقیه) ی (ژمارە ٢٧٧٦ ی ڕۆژی ٢٦ـی ئایاری١٩٨٠) دا بڵاوکرایەوە و کورتەی بڕیارەکەش ئەمە بوو.

هەرهاووڵاتییەکی عێراقی بە ڕەسەن بێگانە بێت، ڕەگەزنامەی عێراقی لێدەسەنرێتەوە، لەسەر وەزیری ناوەخۆ کە فەرمان بدات ئەوانەی ڕەگەزنامەی عێراقیان لێدەسەندێتەوە بەپێی بڕگەی یەک دوور بخرێنەوە... هتد.

هێرشی بە زۆرەملێ گواستنەوەی کوردانی فەیلی لە (٤ ی نیسانی ١٩٨٠)دا، سەرەتا لە بازرگانە گەورەکانەوە دەستیپێکرد و تا ساڵی ١٩٩٠ بەردەوامی کرد، دوای ئەوەی کە ڕەگەزنامەی عێراقییان لێسەندرایەوە دەستیان بە سەر هەرچی ماڵ و موڵکی ڕاگوێزراو ڕانەگوێزراوەکانیشدا گرت و گشت سەنەد و دیکۆمێنت و بەڵگەنامە فەرمی و نافەرمیەکانیشیان لێ زەوتکردن، بە پێی وتەی سەرۆک وەزیرانی پێشووی عێراقی فیدڕاڵ نوری المالکی لە میانەی کۆنگرەیەکی کوردە فەیلیەکان دا کە لە بەغدا ئەنجام درا پێشکەشی کرد دانی پیدانا کە بە هەزاران کوردی فەیلییان لە تەمەنی نێوان ١١ تا ٣٠ ساڵیەوە دەستەسەرکرد و بێ سەروشوێنیان کردن، کە ژمارەیان لە ٢٠٠٠٠ بیست هەزار کەس زیاتربووە.

بە پێێ تەئکیدکردنی داواکاری گشتی لە کەیسی بە زۆرڕاگواستن و کوشتنی کوردە فەیلیەکان، عبدالقادر الحمدانی و بڵاوبوونەوەی زانیارییەکان لە ڕۆژنامەی شەفەق نیوزدا لە ڕێکەوتی ٤ ـ ٨ / ٢٠١٢ بە گوێرەی ئەو بڕیارە (٦٠٠٠٠٠) شەشسەد هەزار لە کوردی فەیلی لە هەموو لایەکی عێراقەوە

راکێشرانە سەنتەرەکانی کۆکردنەوە و یەکسەر رەوانەی راگوێزرانە سەر سنوورەکانی ئێران.

خەڵکانی کوردی فەیلی ئەوانەی کە راگوێزران، هەموویان لەسەر کار، جێگای کار، قوتابخانە و یەکە سەربازییەکانیان لابران، لێرەدا دەمانەوێ ئاماژە بەوە بدەین کە ئەوەی بە گوێرەی بنەماکانی بنکەی سەرژمێری، کۆی ژمارەی کوردی فەیلی بە زۆرڕاگوێزراو (١٦٠٠٠٠٠) ملیۆنێک و شەشسەدهەزار کەس دەبێت، لەسەر بنەمای ئەوەی رێژەی زیاد بوونی نفوس ـ باری کەسێتی لەعێراقدا لە ٢.٨ ٪ یە.

لەدوای ڕوخانی ڕژێمی پێشووی عێراقیش لە ساڵی (٢٠٠٦) یاسای ڕەگەزنامەی عێراقی، بڕیاری (٦٦٦)ی ساڵی (١٩٨٠)ی پوچەڵکردەوە، لە مەیانەدا کۆمەڵێک لە کوردە فەیلیەکان توانیان مافەکانیان بەدەست بهێننەوە، لە دوای رووخانی رژێمی بەعس لە عێراق لە ساڵی ٢٠٠٣، کوردانی فەیلی تەنها ژمارەیەکی کەم نەبێت، نەیانتوانی بگەڕێنەوە بۆ سەر ماڵ و موڵک و ناوچەکانیان، بۆ ئەوەی ماف و بەڵگەنامە و ماڵ و موڵکیان بۆ بگەڕێتەوە، تا ئێستایش حکومەتی عێراق هیچ زانیاری و روونکردنەوەیەکی لە بارەی چارەنووسی ونبوو و دەستبەسەرەکانی پێشکەش نەکردووە کە بە چ شێوەیەک رژێمی بەعس لە ناوی بردوون و ئێسک و پروسکیان کەوتۆتە کوێ؟.

به داخەوە دوای ساڵی ٢٠١٣ فەیلییەکان دیسان رووبەڕووی کارەساتی نامرۆڤانەی تازە بوونەوە، ئەمجارەیان لەسەر دەستی چەتەکانی بەعس و سەلەفی و بەکرێگیراوانی تر و دواتر بەدەستی چەتەکانی داعشەوە بەتایبەت لە دیالا (خانەقین، مەندەلی، شارەبان، سەعدیە و جەلەولا) و بەغدا و مەدائن (سەلمان پاک) و چەند شوێنێکی تر.

کوردی فەیلی لە عێراقدا داوای چارەسەرییەکی ریشەیی کێشەکانیان دەکەن و داوا وگەیشتن بە مافە رەواکانیان پێویستی بە جێبەجێکردنە، لە دوای رووخانی بەعس تا ئێستا چاوەڕوانیی درێژەی کێشا و ئەو رەوشەی ئێستای گشتی لە عێراقدا هەیە تروسکەی رووناکی بۆ وەرگرتنی مافەکانی کوردی فەیلی بەدی ناکرێت و بێ هیوان لێی، مەگەر بزووتنەوەیەکی جیدی و دڵسۆزانە بۆ کەیسەکە کار بکات.

داخوازییە سەرەکییەکانی کوردی فەیلی لە ئەنجامنامەی یەکەم کۆنفرانسی جیهانی کوردی فەیلی کە لە برۆکسلی پایتەختی بەلجیکا لە ٢ ی ئایاری ٢٠١٦ دا بەسترا راگەیێندرا. چەندێک لەو داواکارییانە پەیوەستن بە ئەو بەسەرهاتانەی کە لە رابردوودا بەسەر کوردی فەیلیدا هاتووە و لە بەندەکانی ١ ـ ٨ لە داواکاریەکان پێویستی بە وەڵامدانەوەی حکومەتی عێراقی و

ڕێکخراوە نێونەتەوەییەکانەوە هەیە، بە تایبەت کە دادگای باڵای تاوانەکانی عێراق لە ڕێکەوتی ٢٩ ـ ١١ ـ ٢٠١١ ەدا بڕیارێکی دەرکرد کە بەسەرهاتی کوردانی فەیلی و بە کۆمەڵکوژی ـ جینۆساید ئەژماری کرد، هەروەها پەڕلەمانی عێراقیش بڕیارێکی لە ٨ـ١ـ٢٠١١ دا دەرکرد ئەو تاوانانەی کە بەسەر کوردە فەیلیەکان هێنرا بە تاوانی کۆمەڵکوژی ئەژمار دەکات، دیسان ئەنجوومەنی وەزیرانی عێراقی بە بڕیاری ژمارە ٤٢٦ ـی ٩ـ١٢ـ٢٠١٠ هەموو ئاسەوارێکی نەگەتیڤی لەسەر کوردی فەیلی لابرد، لێرەدا داواکاریش هەیە کە بەستراوە بە داهاتووی کوردی فەیلیەوە لە عێراقدا، خاڵی ٩و ١١ و ١٣ و ١٤ بە تایبەت خاڵی ٩ کە گرنگە و لەوانەیە ببێتە مەسەلەیەکی چارەنووسساز بۆ داهاتوویێکی دوور.

لێرەدا پێداگرییێکی زۆر جیدی پێویستە بۆ وەرگێڕانی ئەم داوایانە بۆ هەنگاوی پڕاکتیکی و بەرەو جێبەجێکردن و بەردەوامی بەدواداچوون بە هەوڵ و تێکۆشانی کوردانی فەیلی خۆیان و بە پشتگیری خوشک و برا کورد و کوردستانییەکان لە هەموو بەشەکانی کوردستان، بەتایبەتی لە باشوور و عێراق و هەروەها پشتگیری لەلایەن عێراقییەکان کە لە سەر کەیسی کوردی فەیلی تێگەیشتوون و پشتگیری داواکانیان دەکەن.

زۆرینەی کوردانی فەیلی خۆشحاڵ بوون بە گرتنی کۆنفڕانسی یەکەمی نێونەتەوەیی لەسەر دۆزەکەیان لە برۆکسل ئەوەی لە ڕۆژی ٢ ی ئایاری

٢٠١٦ بەڕێوە چوو و بە دڵخۆشیەوە پشتگیرییان لە ئەنجامنامەکەی کرد و ئومێد و چاوەڕوانیەکی گەورەیان هەیە و داوای جێبەجێکردن و بەدواداچوونی داواکارییەکان دەکەن، دەمانەوێ پشتڕاستی بکەینەوە کە هەر پێشکەوتنێک لە سەر ئاستی نێونەتەوەیی بەسەر کەیسی فەیلیەکاندا بێت کاریگەری راستەوخۆ و ئەرێنی دەبێت لەسەر باری دەروونی و ژیانی کوردی فەیلی لە عێراق و پەنابەر و راگوێزەکانی ئێران و هەموو ئەوانەیش کە لە وڵاتانی جیهاندا ژیان بەسەردەبەن.

لە خاڵی دوازدەهەمینی ئەنجامنامەی کۆنفرانسدا هاتووە کە بەردەوامی لە کارو هاوکاری لەسەر ئاستێکی بەرفراوانتر لەگەڵ کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان ـ ک ن ک دا، سیمینار و کۆنفڕانس لەوڵاتانی ئەوڕوپا لە سەر کۆمەڵکوژی کوردانی فەیلی لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی ببێتە بەشێک لە بەرنامەی ساڵانەی کارو خەباتی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان.

کوردانی فەیلی لەعیراقی نوێدا:

لەم ماوەیەی دواییدا،واتە دوای رووخانی رژێمی رەگەزپەرستی بەعس، کوردانی فەیلی هەموو هەوڵەکانی خۆیان خستە گەڕ بۆ ئەوەی لە هەڵبژاردنەکانی داهاتووی ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق، بە لایەنی کەمەوە ٣

کورسیی کۆتا بۆ پێکهاتەکەیان لە هەرسێ پارێزگای دیالە و بەغدا و کووت (واست) دیاربکرێت، بەڵام پاش هەوڵێکی زۆری فەیلییەکان بۆ ئەو مەبەستە، لە ڕێگەی نەتەوە یەکگرتووەکان و لایەنە سیاسییە عێراقییەکان و فراکسیۆنە کوردستانییەکان، سەرەنجام ئەنجومەنی نوێنەرانی عێراق لە دانیشتنی ڕۆژی ٢٢ی ١ی ٢٠١٨دا، بڕیاری دا کورسییەکی کۆتا بۆ کوردانی فەیلی لەپارێزگای واست دیار بکرێت و بە نوێنەرێک بەشداریی پرۆسەی هەڵبژاردنی داهاتووی پەرلەمانی عێراق بکەن..

لایەنە سیاسییەکانی عێراق و بە تایبەتی هێزە شیعەکانی نێو پەرلەمانی عێراق، ڕازی نەبوون بەوەی لە بەغدا و دیالە کورسیی کۆتا بۆ کوردانی فەیلی دیار بکرێت، بەڵام لەکووت لەوبارەیەوە ڕەزامەندییان دەربڕی، لەکاتێکدا کە ژمارەی کوردانی فەیلی لە بەغدا و دیالە، زیاترە لە پارێزگای کووت (واست)، هۆکارەکەشی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە ئەوان دەزانن بەپێی واقعی سیاسی و جیۆگرافی و دیمۆگرافی، لە پارێزگای کووت کە پارت و لایەنە سیاسییە شیعەکان تێیدا باڵادەستن، چانسیان زۆرترە بۆ ئەوەی ببنە خاوەنی ئەو کورسییە کۆتایەی کوردی فەیلی، بەڵام لە بەغدا و دیالە، ئەگەری زۆر بوو کە پارت و لایەنە کوردستانییەکان ئەو کورسییە کۆتایانەی کوردی فەیلی بەدەست بهێنن، بۆیە بەوە ڕازی نەبوون کە لە بەغدا و دیالە کۆتا بۆ کوردانی فەیلی دیار بکرێت.

ئەگەر واقعبینانە تەماشای ئەو پرسە بکەین، نەک کورسییەک و دوو کورسی، تەنانەت ئەگەر ٥ کورسیش بۆ کوردانی فەیلی دیار بکرێت، نە هیچ لە واقعی ئەم پێکهاتە ستەملێکراوە دەگۆڕێت و نە دەبێتە کارتێکی بەهێزیش بۆ پارت و لایەنە کوردستانییەکان، چونکە کێشەی کوردانی فەیلی زۆر لەوە گەورەترە کە بە چەند پەرلەمانتارێک لە پەرلەمانی عێراق چارەسەر بکرێت. سەبارەت بە پارت و لایەنە کوردستانییەکانیشەوە، هیچ لە هاوکێشەکان ناگۆڕێت، ئەگەر ٦٠ کورسیمان هەبێ، با ببێتە ٦١ کورسی، چی لە مەسەلەکە دەگۆڕێت؟ خۆ هەر عەرەب زۆرینەیە.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەو تاقە کورسییەی کە لە کووت بۆ کوردانی فەیلی دیارکراوە، بایەخێکی یەکجار زۆری بۆ کورد و هەرێمی کوردستان هەیە. ئەگەر بپرسن بۆ؟ دەڵێم بە لایەنی کەمەوە، دیارکردنی کورسییەک بۆ کورد لە واست، خۆی لە خۆیدا دانپێدانانێکە بە وجودی کورد لەو ناوچەیە و شەرعیەتدانە بەوەی کە بەدرە و جەسان و زوڕباتییە ناوچەی کوردستانین و دواخاڵی سنووری باشووری کوردستانن.

لەگەڵ سەرەتای هاتنی تیرۆریستانی داعش بۆ عێراق و پێکهاتنی میلیشیاکانی حەشدی شەعبی لە ساڵی ٢٠١٤دا، چەند هەواڵێکی بێ بنەما لە میدیاکانی عێراقدا بڵاو کرانەوە، کە گوایە چەندان هەزار کوردی فەیلی لە بەغدا و ناوچەکانی تری ناوەڕاست و باشووری عێراق و لەو ناوچە

کوردستانییانەی کە کوردانی فەیلی تیایاندا نیشتەجێن، پەیوەندییان بە ڕیزەکانی حەشدی شەعبییەوە کردووە. زۆری پێ نەچوو کە هەمان هەواڵ، بوو بە مانشێتی سەرەکیی زۆربەی ئاژانس و ماڵپەڕە هەواڵدەرە کوردییەکان و میدیاکانی تریش دوو ئەوەندەی تر ئەو بابەتەیان ورووژاند، بەبێ ئەوەی شرۆڤەی ناوەڕۆکی هەواڵەکان بکرێت و لە ڕاستی و دروستیی زانیارییەکانیان بکۆڵدرێتەوە.

دوای پرۆسەی ڕیفراندۆمی سەربەخۆیی لە کوردستان کە لە ٢٥ی ئیلۆنی ٢٠١٧ بەڕێوە چووە و دەوڵەتی عێراق و میلیشیاکانی حەشدی شەعبی بە هاندانی وڵاتانی دراوسێ، بوونە هەڕەشە بۆ سەر کوردستانی باشوورو مخابن دواتر ئەو هێزە داگیرکارە دەڤەرەکانی دەروەی هەرێمی کوردستانیان داگیرکردەوە کە نزیکەی ٥١لەسەدی خاکی کوردستان بوو ، بەشێکی زۆری ناوچە فەیلینشینەکانیشی گرتەوە، دیسان پرسی کوردانی فەیلی وەکو ماددەیەکی میدیایی بە مەبەستی شەڕی سایکۆلۆژی لە دژی شەقامی کوردستانی و بانگەشەی پێشوەختی هەڵبژاردن بۆ شەقامی عێراقی بەکار دەهێنن و دەیانەوێت وای پیشان بدەن کە گوایە بەشێکی زۆری گەنجانی کوردی فەیلی پەیوەندییان بە ڕیزەکانی حەشدی شەعبییەوە کردووە و ئەو گەنجە کوردانە ئامادەی بەشداریکردن لە هەر شەڕ و پەلامارێکن کە لەلایەن حەشدی شەعبییەوە ئەنجام بدرێت.

ئەو لایەنانەی کە ئەو جۆرە لێداونانە بۆ ماکینە میدیاییە زەبەلاحەکەی پارت و لایەنە سیاسییە شیعەکانی عێراق دەدەن و بانگەشەی ئەوە دەکەن کە گوایە چەندین هەزار چەکداری فەیلییان ناردووەتە ڕیزەکانی حەشدی شەعبییەوە، پڕوپاگەندەکانیان هیچ بنەمایەکی نییە. ئەوانەی کە بە ناوی کوردی فەیلییەوە بانگەشە بۆ میلیشیاکانی حەشدی شەعبی دەکەن، چەند گرووپێکی بچووکی سەر بە پارتە ئیسلامییە شیعەکانن و لەلایەن ئەوانەوە دامەزراون و پاڵپشتی دەکرێن، ئامانجی سەرەکیشیان سڕینەوەی ناسنامەی نەتەوەیی کوردانی فەیلییە و دەیانەوێت بە بیانووی تایفەگەری و مەزهەبییەوە ئینتیمای نەتەوەییان کاڵ بکەنەوە.

کۆمەڵکوژی کوردە فەیلییەکان:

پاکتاوکردن و راگواستن پێکڕا کردەگەلێکی نامرۆڤانەو ناشارستانینە بوون کە بە درێژایی مێژووی ستەمکاریی و دیکتاتۆریی روویانداوە و تائەوڕۆکە کاریگەرییە مەترسیدار و نامرۆییەکانی لەسەر جەستەی کۆمەڵایەتی و شارستانی وەک خۆیان هەرماون،

یەکێک لەو کۆمەڵکوژی و راگواستنە هەرە نامرۆییانەو دڕندانەی مێژوو، کە تائەوڕۆکە رژد ئاوڕی لێنەدراوەتەوە کۆمەڵکوژی و پاکتاوکردنی کوردانی

فەیلی بووە، ئەم شاڵاوە لەساڵانی شەستەکانەوە تا هەشتاکانی سەدەی پێشوو بەردەوام بوو کە زیاد لە ٦٠٠.٠٠٠ مرۆڤ بە زۆرەملێ لە عێراقەوە راگوێزراون بەرەو ئێران و هاوکات زیاد لە ٢٠.٠٠٠ گەنج بێ سەروشوێن کراون.

سەبارەت بە جیهانیکردنی دۆسییەی جینۆسایدی کوردانی فەیلی شاڵاوی یەکەم لەدوای هاتنی رژێمی بەعسەوە لەساڵانی ١٩٦٣ تا ١٩٦٨ کێشەو گرفتی کوردە فەیلییەکان لەوێوە وەرچەرخانێکی ترسناکی بەخۆوە بینی، شاڵاوی دووەم ١٩٦٩ تا ١٩٧١ دەستپێیکرد بەپێی ئەو بەڵگانە نزیکەی ٥٠.٠٠٠ کوردی فەیلی راگوازران بۆ ئێران بە بیانوی ئەوەی کە ناسنامەی عێراقیان نیە، بەڵام شاڵاوە گەورەکە ئەوکاتە بوو کە لە ١٩٨٠ دا بەپێی بڕیاری ٦٦٦ کە لە باڵاترین دەسەڵات سەرۆکایەتی شۆڕشی عێراقەوە ئەو بڕیارە دەرچوو کە نزیکەی ٦٠٠.٠٠٠ هەزار کوردی فەیلی لەماوەی ١٠ ساڵدا راگوێزران بۆ ئێران و دەست بەسەر ماڵ و موڵکیاندا گیراو نزیکەی ٢٠.٠٠٠ هەزار جەوانیان بێ سەروشوێن کران، کارەساتێکی زۆر گەورە بوو..."

سازکردنی کۆنفرانسێکی ئەکادیمی لەگەڵ پەرلەمانی ئەوروپادا بۆ بە جینۆساید ناساندنی کۆمەڵکوژی و پاکتاوکردنی کوردە فەیلییەکان، کۆنفرانسەکە دەسکەوتێکی زۆر گرنگ بوو بۆ کوردە فەیلییەکان کە بتوانرێت ئەو کەیسە جموجۆڵێکی پێبکرێت، چونکە ئەو کەیسە کە بە دەیان

ساڵە خۆڵی لەسەر نیشتبوو، بە ڕاستی کاری بۆ نەکراوە، توانرا جارێکی تر لاپەڕەیەکی تر لەم کەیسە لاببرێت، ئێستا کار بۆ ئەوە دەکرێت کە زیاتر ئەم کەیسە بناسرێت، داوەکە ئەوەبوو بە پشتبەستن بە بڕیاری دادگای تاوانەکان لە عێراق ئەوەی بەسەر کوردە فەیلییەکاندا هاتووە جینۆسایدە، داواکرا لە پەرلەمانی ئەوروپا لەهەموو ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان ئەوانیش دانیپیادابنێن کە کوردە فەیلییەکان لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە ڕووبەڕووی کارەساتی جینۆساید بونەتەوە.

جینۆسایدی فەیلیەکان لە باشووری کوردستان لە لایەن دەسەڵاتدارانی عێراقەوە چەندین وێستگەی جۆراو جۆری بەخۆوە بینیوە. بەعس وەک پارتی فەرمانڕەوای عێراق لە ساڵی ١٩٦٣ تا ٢٠٠٣ گەورەترین بەرپرسیارێتی تاوانەکانی جینۆساید دژ بەگەلی کوردی لە ئەستۆیە. ئێستاش لەگەڵ پشتگیری فەیلییەکان لە گشتپرسی باشوری کوردستان، جارێکی دیکە کەوتوونەتەوە بەر هەڕەشی میلیشیا شیعەکان و رووبە رووی مەترسی جددی بوونەتەوە.

٧ی مانگی نیسانی هەموو ساڵێک گەلی کورد بە تایبەتی بۆ کوردانی فەیلی یادی جینۆساید و ئەنفالکردنی رۆڵەکانیان دەکەنەوە، کوشتن و بڕین، ئەنفال، کۆمەڵکوژی و لەناوبردنی کورد و کوردستانیان لە ناو دەوڵەتی عێراقدا و بەدەستی رژێمە داپلۆسێنەرەکانی داگیرکەری عێراق، هەر

لەدەستپێکی دامەزراندنی ئەو دەوڵەتەوە دەستی پێکردووە و لە مافەکانیان بێبەشکراون، لەبەرامبەریشیدا کورد بەهەموو چین و توێژو دین و مەزهەبەکانیەوە خەبات و تێکۆشانی لە پێناو بەدەستهێنانی ئەو مافانەدا کردووە و قوربانیی داوە، کوردە فەیلیەکانیش پێکهاتەیەکی دانەبڕاوی ئاکتیڤ و کارای ئەو تێکۆشان و خەباتە مێژوویی و نەتەوەییەن، بۆیە بوونە یەکەمین قوربانیدەری لێکترازان و پارچەبوونی نەتەوەی کورد و خاکی کوردستان. کوردە فەیلیەکان بەهۆی شوێنی جوگرافیای نیشتەجێبوونیان کە دەکەوێتە ناوەڕاستی عێراق و بەدرێژایی سنووری دروستکراوی عێراق و ئێران وەک خانەقین، مەندەلی، بەدرەو جەسان و زورباتیە...هتد و خودی شاری بەغدایش بڵاوبوونەتەوە، لەهەمان کاتیشدا بەشی هەرەزۆریان موسوڵمانی شیعە مەزهەبن. مێژووی دەستپێکردنی کێشەو ئەو کارەساتانەی کە دژ بە کوردە فەیلیەکان دەکرێ، دەگەڕێتەوە بۆ ململانێی سیاسی دوورودرێژی نێوان هەردوو دەوڵەتی عوسمانی و سەفەوی لە دەورانی سەدەکانی ١٥و١٦ کاندا. وەکو توێژ لەنێوانی ئەو دوو دەوڵەتەدا لەبەرەکانی پێشەوەی شەڕە خوێناویەکانی ئەم ململانێیە بوون و بوونە قوربانی کێشمەکێشمەکانیان. بە سەقامگیربوونی دەوڵەتی عێراق و هاتنە سەر دەسەڵاتی بەعسی شۆفینیستی عەرەبی لە کۆتایی شەستەکانی سەدەی رابردوودا. بۆ پاڵاوتنی حساباتی لەمێژینەو ئاڵۆزکاوی ئاینی و نەتەوەیی خۆیان، بەتایبەتی عەرەب و فارس و بە عەرەبکردنی ناوچە کوردستانیەکانی ژێر دەسەڵاتی عێراق، ئەو رژێمە داگیرکەرە هەڵمەتی لەناوبردنی کوردی دا بەتایبەتی لە سنووری شاری بەغدا و باشوری شاری کەرکوک و ناوچە

سنووریەکانی نێوان عێراق و ئێران. ئامانجیان کوردە فەیلیەکان بوون. هەم لەبەرئەوەی بە هۆکاری سەرەکی کوردبوونیان و هەم شیعە بوونیان وەکو مەزهەب بەپێی پرۆسەی بەعەرەبکردنی ئەو ناوچانەی کە کورد خاوەنی رەسەنین لە سەری. لە سەرەتای حەفتاکانی سەدەی رابردوودا لەلایەن رژێمی فاشیستی عێراقی داگیرکەرەوە گەورەترین پیلان و پیلانگێڕی بۆ سەرکوتکردنی کوردە فەیلیەکان کرا، لە ساڵی ١٩٨٠ بە بڕیارێکی دەوڵەتی عێراقی بە بیانووی ئەوەی کە کوردە فەیلیەکان هاوڵاتی ئێرانین، پرۆسەی ئەنفال، کوشتن و بڕین و راگواستنیان بەسەردا سەپێنرا و کۆمەڵکوژ و زیندەبەچاڵکران. بە هەزاران ژن و پیاو و پیر و منداڵیان بە دڕندانەترین شێوە قەتلوعام و بێسەروشوێن کرد. بە هەزارانی دیکەشیان بۆ سەرسنوورەکانی دەوڵەتی ئێران گواستەوەو دەربەدەرکران و زۆریشیان بێ سەروشوێنکران. تاوەکو ئێستایش چارەنووسیان دیار نیە. جگە لەو زیانە مرۆییەی کە کوردە فەیلیەکان دووچاری هاتن، موڵک وماڵیشیان بە تاڵان برا و دران بە خەڵکی عەرەبی ناوچەکە. ئەوانەی کە مابوونەوەش لە هەموو مافەکانیان بێ بەشکران و لە کارەکانیان دەرکران و لە ژیاندا سەرگەردان کران و بەکولەمەرگی ژیانیان بردەسەر. ئەو کارەساتە و کۆستە گەورەیەی دژ بە گەلەکەمان، کوردانی فەیلی دیسان بەبیردێنینەوە و سەری رێزو نەوازش بۆ شەهیدان و قوربانیانی ئەو کارەساتە دڕندانەیە دادەنوێنین. داوای مافەکانیان لە عێراق و کوردستان و سەکۆ نێودەوڵەتییەکان بە رەوا دەزانین و هەوڵ و خەبات و تێکۆشانی لە پێناودا دەکەین.

سەرەڕای ئەوەی کە ئەوا ١٥ ساڵە رژێمی گۆڕبەگۆڕی بەعس و شۆڤینی عەرەبی لە عێراقدا روخاوەو لە جیاتی ئەو دەوڵەتێکی فیدڕالی فرە پێکهاتەیی دامەزراوە. باشووری کوردستانیش ٢٧ ساڵە لە قەوارەیەکی سەربەخۆ و ئازاددایە. بە داخەوە کەچی هێشتاش ئەو کۆمەڵکوژیەی کوردە فەیلیەکان بە کەیسێکی هەڵواسراوی چارەسەرنەکراو ماوەتەوە. سەرگەردانی بە دوای مافە مرۆیی و مادیەکانی خەڵکانی کوردی فەیلی زوڵملێکراو هەر بەردەوامە و بە رەسمی پێناسەیەکی نەتەوەیی، نیشتیمانی و مرۆیی لەهەردوو دەستوری عێراق و کوردستاندا بۆ دانەنراوە، بۆ ئەوەی بیێ بە پشتیوان و پاڵپشت و بە مافەکانیان شادبن و قەرەبووی مادی و مەعنەوی بکرێنەوە.

راسپاردەکان:

داوا لەپەڕلەمانی کوردستان و هەردوو حکومەتی هەرێم و و فیدرالی – دەکەین بەتایبەت نوێنەرانیان خەبات بۆ ئەوە بکرێت کە بەزووترین کات کۆمەڵکوژی کوردە فەیلیەکان لە ناوەوەی عێراق و کوردستان و سەکۆکانی نێودەوڵەتیدا بە جینۆسایدی دژ بە مرۆڤایەتی و سیاسیانەی دژ بە خەڵکی کورد بناسێنرێت. وەک کەیسەکانی هەڵەبجە و ئەنفال، کەیسی کۆمەڵکوژی کوردە فەیلیەکانیش بایەخی پێبدرێت و لە هەوڵ و تێکۆشانی جیدیدا بن بۆ بەدەستهێنانی مافەکانی زیانپێکەوتوان و قەرەبوکردنەوەیان.

— بۆ دڵنیابوونی کەسوکاری کوردە فەیلیەکان، کاری جیدی و پراکتیکی بۆ ئاشکرا کردنی چارەنووسی بێسەروشوێنکراونیان بکرێت.

— داوا لە حکومەت و پەرلەمانی هەرێمی کوردستان بکرێت کە هۆبەیەکی تایبەت بە کەیسی کۆمەڵکوژی و شەهیدانی فەیلی لە لیژنەی شەهید و ئەنفالی پەرلەمان و لە وەزارەتی شەهید و ئەنفالکراوەکان دابمەزرێت و کارا بکرێت و بە لەبەرچاو گرتنی هەموو ئەو نەهامەتیانەی کە بەسەر کورد و بەتایبەت کوردە فەیلییەکاندا هاتووە، پێویست دەکات، وەک خۆیان ئاماژەیان پێداوە کار بۆ پاراستنیان بکرێت، لە بەرانبەر عەرەبە فاشیستەکان بەتایبەت میلیشیا شیعەکان، تا بتوانن بەشداربن لە یەکلایی کردنەوەی چارەنووسی گەلی کورد لەعێراقدا.

– هەرێمی کوردستان لەکۆبوونەوە باڵاکان لە گەڵ بەغدا ئاوڕی جددی لە پاراستنی ئەو کوردانەی بەغدا و ناوچەکانی تری عێراق بدەنەوە تاچیدی توشی ماڵوێرانی و کوشتار نەبنەوە کۆمەڵکوژی کوردانی فەیلی برینێکی سارێژنەکراوی نەتەوەیی گەلی کوردە.

ئەگەر بە کۆتا وەرگرتنیش بێت، هەوڵ بدرێت لە هەردوو پەرلەمانی بەغدا و – هەرێمدا کورسی نوێنەری کوردە فەیلیەکان وەک پەرلەمانتار مسۆگەربکرێت.

ئەنجام:

فەیلییەکان پێکهاتەیەکی رەسەنی نەتەوەیی کوردن لەدێرزەمانەوە لەسەر خاکی کوردستان ژیاون، یەکەم گروپی ئیتنیکی کوردیشن لەسەدەی بیستەمدا لەلایەن دەسەلاتدارانی عیراقەوە دووچاری کۆمەلکوژی و راگواستن هاتوون، لە رووی جوگرافییەوە ناوچەی فەیلیەکان بەشێکیان لەباشووری رۆژهەلاتی کوردستانن لەدەڤەرەکانی (لورستان و کرماشان و ئیلام)ی سەر بە ئێران دەژین و هەروەها بەشێکی دیکەش لە باشووری کوردستان لە عێراق لە رۆژهەلاتی دیجلە کە کوردی فەیلی ئایینزا شیعەن لە بەغدا و پارێزگای دیالە دەژین.زماناسان پێیان وایە کە لە بنەڕەتدا زاراوەی فەیلی بە کۆمەلێک هۆزی کەلوڕی دەگوترێت، کە نیشتەجێی کێوەکانی (پێشکۆ،پشتکۆ)ی زنجیرە چیای زاگرۆسن، زۆربەی مێژوونووسانیش کۆکن کە کوردە فەیلیەکان لە ڕەچەلەکی (ئیلامی) یا (گۆتییەکان)ن، کە لە ناوەڕاست و باشووری عێراق لە ناوچەکانی (مەندەلی، زرباتییە، بەدرە، جەسان، خانەقین، کەرکوک، بەغدا، کوت، عەمارە و بەسرە) ژیاون، لەلایەن چەند کەسانێکی ڕۆژهەلاتناسی وەکو(فلایدمێر مینۆرسکی) رووسی و (جۆن مالکۆن)، هەروەها توێژەری کوردی فەیلی(د.ئیسماعیل قوماندار) پشتگیری ئەو بۆچوونە دەکەن، کە بڕوایان وایە

سەرەتای دەرکەوتنی زاراوەی (فەیلی) لە سەدەی شازدە بووە، ئێستاش ئەم زاراوەیە بۆ ئەو کوردانە بەکاردێت کە نیشتەجێی ئەو ناوچانەن کە بەر دەوڵەتی عێراق کەوتون.

بۆ جیاکردنەوەی میرنشینی "لوڕی بچوک" و حکومڕانیەکەی، کە خۆیان بە لوڕی رەسەن دادەنا، بە بەراورد بە "لوڕی گەورە" کە وایان دادەنا "لوڕی بچوک" بەشێکن لە "لوڕی گەورە" نەک رەسەن و بنچینە. "جۆن ماڵکۆن و براون" و توێژەری کورد "د.ئیسماعیل قوماندار" پشتگیری بۆچوونەکەی "فلادمیر مینۆرسکی" دەکەن و پشتڕاستی دەکەنەوە،

سەرەڕای ئەوەی ئەم زاراوەیە لەم ناوچانە بە دەگمەن بەکارهاتووە، بەڵام لە سەدەی نۆزدەیەم تەنیا لەلایەن دانیشتوانی "پشتکۆ" بەکارهاتووە، لە سەردەمی ئێستاش ئەم زاراوەیە تەنیا بۆ ئەو کوردانە بەکاردەهێنرێت، کە نیشتەجێی ئەو ناوچانەن، کە سنووری دەوڵەتی عێراقن لە دوای دیارکردنی سنووری نێوان "ئێران و عوسمانیەکان" لە ساڵی ١٩٠٥، بەڵام دانیشتوانی "خانەقین و مەندەلی" کە کوردی گەرمەسێرن، ئەم زاراوەیە بۆ ناساندنی خۆیان بەکارناهێنن، بەڵکو زاراوەی کوردی فەیلی بۆ ئەو توێژەی کورد بەکاردەهێنرێت، کە لە رووی ئاینیەوە سەربە ڕێبازی مەزهەبی شیعەن، واتا ناولێنانەکە لە سەربنەمای مەزهەبیە نەک نەتەوەیی.

زۆر سەرچاوەی تریش ئەوە پشڕاست دەکەنەوە، کە لە بنەڕەتدا، "فەیلی" لە زاراوەی "لوڕ و کەڵووڕ" پێکدێت، کە زاراوەی "لوڕ، کەڵووڕ، کرمانج، گۆران- زازاکی" نەتەوەی کورد پێکدێنن و هاوکات "لەک و لوڕ و کەڵووڕ" نوێنەرایەتی نزیک لە نیوەی نەتەوەی کورد دەکەن و بەشداری کارایان لە بوارەکانی ئەدەب و رۆشنبیریدا هەبووە، هەر لە شاعیر، نووسەر و زمانزانەوە تا لە بواری هونەر وەک گۆرانیبێژ، موسیکسیۆن و بواری نواندن و شانۆ و وەرزش و تێکڕای بوارەکانی ژیانی مەدەنیانە لە عێراقدا هەبووە و بەشداریان کردووە.

بە پشت بەستن بە پۆلێنکردنەکانی کتیبی مێژوویی (شەرەف نامە)ی شەرەفخانی بەدلیسی، بە راوەستانیش لە وێستگە مێژووییەکاندا ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە کە نازناوی "فەیلی"، بۆ کورد سەرچاوەی رەسەنایەتی و چاونەترسی و ئازایەتیە، لە سەردەمی رووخانی حکومەتی "کاردۆنیا"وە تا ساتەوەختی ئەمڕۆ، لە پێناو بەرگری و پاراستنی کولتوورو زمان و ناسنامە و خاک و مانەوە، هەروەک ئەمە نازناوە بۆ هەموو بەش و پێکهاتەکانی تری کوردیش رەوا و دروستە، کە هەمیشە لە بەرگری سەخت و پڕ قوربانی بووە لە پێناو پارێزگاری لە خۆی و مانەوە و ژیاندا و نەچەمینەوە لە بەرامبەر پەلاماربەرو هێرشەکان بۆ سەری.

دۆزی کوردی فەیلی وەک پرسی بەشێک لە نەتەوەی کورد و مەزهەبی شیعە، پەیوەستە بەو ململانێ سیاسییە دوورو درێژەی نێوان "دەوڵەتی عوسمانی تورک و دەوڵەتی سەفەوی ئێرانی"، کە هۆکار و ڕێخۆشکەر بوو بۆ پەرتکردن و دابەشبوونی ناوچەکەیان لە نێوان "هەردوو دەوڵەتی عوسمانی و سەفەویدا"، هەروەک زۆرێک لە شیعەکانی عێراق بە دواکەوتەی "ئێران" ناونووس کران، کە لە ناویاندا کوردی فەیلییەکان پشکی شێریان بەرکەوت و لە سەرەتای درووستبوون و دامەزراندنی دەوڵەتی عێراقیەوە لە گەڵ چین و توێژەکانی تری کۆمەڵگای عێراقی جیاکرانەوە.

پووختەی توێژینەوە:

فەیلییەکان پێکهاتەیەکی رەسەنی نەتەوەی کوردن لە دێرزەمانەوە لەسەر خاکی کوردستاندا ژیاون، یەکەم گروپی ئیتنیکی کوردیشن لە سەدەی بیستەمدا لەلایەن دەسەڵاتدارانی عیراقەوە دووچاری کۆمەڵکوژی و راگواستن هاتوون، وێڕای ئەوەی کە زمانەکەیان دیالەکتێکی کوردییە هاوکات فەیلییەکان خاوەنی دابونەریتی رەسەن و فەرهەنگ و ئەدەبی زارەکی خۆیانن، لەرووی زمانەوە زاری "فەیلی سەر بە بن زارێکتی کوردی باشوور پێکهاتووە و کە وەک زاراوەکانی "لەک و لور، کەڵوڕ، کرمانج، گۆران" کە نەتەوەی کورد پێکدێنن، بە پشتبەستن بە پۆلێنکردنەکانی کتیبی مێژوویی (شەرەف نامە)ی شەرەفخانی بەدلیسی زمانناسان پێیان وایە کە زاراوەی فەیلی لەبنەڕەتدا بە

کۆمەڵێک هۆزی لوڕی نیشتەجێی کێوەکانی (پێشکۆ,پشتکۆ) ی زنجیرە چیای زاگرۆسن دەگوترێت، بەڵام ئەم بۆچوونە زانستی نییە تەنها لەبەر ئەوەیە کە فەیلیەکان لە رووی کارگێڕییەوە سەر بە هەرێمی لورستان بوون، واتە بۆ خۆیان لور نین، بەڵکو دیالەکتێکی کوردی باشوورن. کە لەناوەڕاست و باشووری عێراق لەناوچەکانی (مەندەلی، زرباتییە، بەدرە، جاسان، خانەقی، کەرکوک، بەغدا، کوت، عەمارە و بەسرە) ژیاون، لە لایەن چەند کەسانێکی رۆژهەڵاتناسی وەکو (فلایدمێر مینۆرسکی)ی رووسی و (جۆن ماڵکۆن)، هەروەها توێژەری کوردی فەیلی(د.ئیسماعیل قەماندار) پشتگیری ئەو بۆچوونە دەکەن، کە بڕوایان وایە سەرەتای دەرکەوتنی زاراوەی (فەیلی) لەسەدەی شازدەهەم بووە، ئێستاش ئەم زاراوەیە بۆ ئەو کوردانە بەکاردێت کە نیشتەجێی ئەو ناوچانەن کە بەر دەوڵەتی عێراق کەوتون، لەرووی جوگرافییەوە ناوچەکانیان بەشێکیان لەباشووری رۆژهەڵاتی کوردستانن لەدەڤەرەکانی (لوڕستان و کرماشان و ئیلام)ی سەر بە ئێران دەژین و بەشێکی دیکەش لە باشووری کوردستان لەعێراق لەرۆژهەڵاتی دیجلەن، کوردی فەیلی بە ئایینزا شیعەن، بەشداری کارایان هەبووە لە بوارەکانی ئەدەب و زانست و رۆشنبیریدا، بە دەیان شاعیر، نووسەر و زمانزان، لە بوارەیلی هونەر وەک گۆرانیبێژ، موسیکسیۆن و نواندن و شانۆ و وەرزش و تێکڕای بوارەکانی ژیانی مەدەنیانە لە عێراقدا هەبووە و بەشداریان کردووە، ناوە هەرە دیارەکانی رووناکبیرانی کوردی فەیلی وەکو(د.کامل حەسەن ئەلبەسیر، د.ئیسماعیل قەمەندار، د.عەدنان عودە عەباس،داری ساری،عەباس بەدری، حسین مردان، موحەمەد بەدری)....هتد

پەراوێزەکان:

راگەیانراوی کەنەکە لەساڵیادی کۆمەڵکوژی کوردە فەیلییەکان -*

لەیادی ٣٦ ساڵەی شەهیدو پاکڕەوانانی کۆمەڵکوژی کوردە فەیلیەکاندا

کۆمەڵکوژی کوردانی فەیلی، برینێکی سارێژنەبووە .

٧ی مانگی نیسانی هەمووساڵێک گەلی کورد بە تایبەتی کوردانی فەیلی یادی جینۆسای دو ئەنفالکردنی رۆڵەکانیان دەکەنەوە، کوشتن و بڕین، ئەنفال، کۆمەڵکوژی و لەناوبردنی کوردو کوردستانیان لە ناو دەوڵەتی عێراقداو بەدەستی رژێمە داپلۆسێنەرەکانی داگیرکەری عێراق، هەر لە دەستپێکی دامەزراندنی ئەو دەوڵەتەوە دەستی پێکردووەو لە مافەکانیان بێبەشکراون. لە بەرامبەریشیدا کورد بەهەموو چین و توێژو دین و مەزهەبەکانیەوە، خەبات و تێکۆشانی لە پێناو بەدەستهێنانی ئەو مافانەدا کردووە و قوربانیی داوە. کوردە فەیلیەکانیش پێکهاتەیەکی دانەبڕاوی ئاکتیڤ و کارای ئەو تێکۆشان و خەباتە مێژوویی و نەتەوەییەن، بۆیە بوونە یەکەمین قوربانیدەری لێکترازان

و پارچەبوونی نەتەوەی کورد و خاکی کوردستان. کوردە فەیلیەکان بەهۆی شوێنی جوگرافیای نیشتەجێبوونیان کە دەکەوێتە ناوەڕاستی عێراق و بەدرێژایی سنووری دروستکراوی عێراق و ئێران وەک خانەقین، مەندەلی، بەدرەو جەسان و زورباتیە...هتد و خودی شاری بەغدایش بڵاوبوونەتەوە، لەهەمان کاتیشدا بەشی هەرەزۆریان موسوڵمانی شیعە مەزهەبن. مێژووی دەستپێکردنی کێشەو ئەو کارەساتانەی کە دژ بە کوردە فەیلیەکان دەکرێ، دەگەڕێتەوە بۆ ململانێی سیاسی دوورودرێژی نێوان هەردوو دەوڵەتی عوسمانی و سەفەوی لە دەورانی سەدەکانی ١٥و١٦ کاندا. وەکو توێژ لەنێوانی ئەو دوو دەوڵەتەدا لەبەرەکانی پێشەوەی شەڕە خوێناویەکانی ئەم ململانێیە بوون و بوونە قوربانی کێشمەکێشمەکانیان. بە سەقامگیربوونی دەوڵەتی عێراق و هاتنە سەر دەسەڵاتی بەعسی شۆفینیستی عەرەبی لە کۆتایی شەستەکانی سەدەی رابردوودا. بۆ پاڵاوتنی حساباتی لەمێژینەو ئاڵۆزکاوی ئاینی و نەتەوەیی خۆیان، بەتایبەتی عەرەب و فارس و بە عەرەبکردنی ناوچە کوردستانیەکانی ژێر دەسەڵاتی عێراق، ئەو رژێمە داگیرکەرە هەڵمەتی لەناوبردنی کوردی دا بەتایبەتی لە سنووری شاری بەغدا و باشوری شاری کەرکوک و ناوچە سنووریەکانی نێوان عێراق و ئێران. ئامانجیان کوردە فەیلیەکان بوون. هەم لەبەرئەوەی بە هۆکاری سەرەکی کوردبوونیان و هەم شیعە بوونیان وەکو مەزهەب بەپێی پرۆسەی بەعەرەبکردنی ئەو ناوچانەی کە کورد خاوەنی رەسەنین لە سەری. لە سەرەتای حەفتاکانی سەدەی رابردوودا لەلایەن رژێمی فاشیستی عێراقی داگیرکەرەوە گەورەترین پیلان و پیلانگێڕی بۆ سەرکوتکردنی کوردە

فەیلیەکان کرا. لە ساڵی ١٩٨٠ بە بڕیارێکی دەوڵەتی عێراقی بە بیانووی ئەوەی کە کوردە فەیلیەکان هاوڵاتی ئێرانین، پرۆسەی ئەنفال، کوشتن و برین و ڕاگواستنیان بەسەردا سەپێنرا و کۆمەڵکوژ و زیندەبەچاڵکران. بە هەزاران ژن و پیاو و پیر و منداڵیان بە دڕندانەترین شێوە قەتلوعام و بێسەروشوێن کرد. بە هەزارانی دیکەشیان بۆ سەرسنوورەکانی دەوڵەتی ئێران گواستەوەو دەربەدەرکران و زۆریشیان بێ سەروشوێنکران. تاوەکو ئێستایش چارەنووسیان دیار نیە. جگە لەو زیانە مرۆییەی کە کوردە فەیلیەکان دووچاری هاتن، موڵک وماڵیشیان بە تاڵان برا و دران بە خەڵکی عەرەبی ناوچەکە. ئەوانەی کە مابوونەوەش لە هەموو مافەکانیان بێ بەشکران و لە کارەکانیان دەرکران و لە ژیاندا سەرگەردان کران و بەکولەمەرگی ژیانیان بردەسەر.

ئێمە لەکۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان ـ ک ن ک، ئەو کارەساتە و کۆستە گەورەیەی دژ بە گەلەکەمان، کوردانی فەیلی دیسان بەبیردێنینەوە و سەری ڕێزو نەوازش بۆ شەهیدان و قوربانیانی ئەو کارەساتە دڕندانەیە دادەنوێنین. داوای مافەکانیان لە عێراق و کوردستان و سەکۆ نێودەوڵەتیەکان بە ڕەوا دەزانین و هەوڵ و خەبات و تێکۆشانی لە پێناودا دەکەین.

سەرەڕای ئەوەی کە ئەوا ١٣ ساڵە ڕژێمی گۆڕبەگۆڕی بەعس و شۆڤینی عەرەبی لە عێراقدا روخاوەو لە جیاتی ئەو دەوڵەتێکی فیدڕالی فرە پێکهاتەیی

دامەزراوە. باشووری کوردستانیش ٢٦ ساڵە لە قەوارەیەکی سەربەخۆ و ئازادداية. بە داخەوە کەچی هێشتاش ئەو کۆمەڵکوژیەی کوردە فەیلیەکان بە کەیسێکی هەڵواسراوی چارەسەرنەکراو ماوەتەوە. سەرگەردانی بە دوای مافە مرۆیی و مادیەکانی خەڵکانی کوردی فەیلی زوڵملێکراو هەر بەردەوامە و بە رەسمی پێناسەیەکی نەتەوەیی، نیشتیمانی و مرۆیی لەهەردوو دەستوری عێراق و کوردستاندا بۆ دانەنراوە. بۆ ئەوەی ببێ بە پشتیوان و پاڵپشت و بە مافەکانیان شادبن و قەرەبووی مادی و مەعنەوی بکرێنەوە.

ئێمە لە ک ن ک. دووبارە داوا لە هەردوو حکومەت و پەرلەمانی مەکەزی بەغدا بەتایبەت نوێنەرانی کورد تیایدا و حکومەت و پەرلەمانی هەرێمی باشوری کوردستان دەکەین.

هەوڵ و خەبات بۆ ئەوە بکرێت کە بەزووترین کات کۆمەڵکوژی کوردە فەیلیەکان لە ناوەوەی عێراق و کوردستان و سەکۆکانی نێودەوڵەتیدا بە جینۆسایدی دژ بە مرۆڤایەتی و سیاسیانەی دژ بە خەڵکی کورد بناسێنرێت.

هەروەک کەیسەکانی هەڵەبجە و ئەنفال، کەیسی کۆمەڵکوژی کوردەفەیلیەکانیش گرنگی پێبدرێت و لە هەوڵ و تێکۆشانی جیدیدا بن بۆ بەدەستهێنانی مافەکانی زیانپێکەوتوان و قەرەبوکردنەوەیان

بۆ دڵنابوونی کەسوکاری کوردە فەیلیەکان، کاری جیدی و پراکتیکی بۆ ئاشکرا کردنی چارەنووسی بێسەروشوێنکراونیان بکرێت.

داوا لە حکومەت و پەڕلەمانی هەرێمی کوردستان ئەکەین کە هۆبەیەکی تایبەت بە کەیسی کۆمەڵکوژی و شەهیدانی فەیلی لە لیژنەی شەهیدو ئەنفالی پەڕلەمان و لە وەزارەتی شەهیدو ئەنفالکراوەکان دابمەزرێت و کارا بکرێت.

ئەگەر بە کۆتا وەرگرتنیش بێت، هەوڵ بدرێت لە هەردوو پەڕلەمانی بەغدا و هەرێمدا کورسی نوێنەری کوردە فەیلیەکان وەک پەرلەمانتار مسۆگەربکرێت.

سڵاو لە گیانی شەهیدانی کۆمەڵکوژی کوردانی فەیلی و تەواوی قوربانیانی کورد و کوردستان. یادی ٣٦ ساڵەی جینوسایدی کوردە فەیلیەکان بە ڕێزوحورمەتەوە رادەگرین. بۆ گەیشتن و وەدەستهێنانی مافەکانیان لە هەوڵ و خەبات و تێکۆشانی نەتەوەیی و نیشتیمانی خۆمان بەردەوام دەبین و کۆڵنادەین.

کۆنسەی بەرێوەبەی کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان ـ کنک

ی نیسان ٢٠١٦، برۆکسل ٧

بەبۆنەی ڕۆژی پاراستنی مافی کەمەنەتەوەکان کە دەکەوێتە ١٨ی — -٢ کانونی یەکەمی هەموو ساڵێک، بەرەی نیشتیمانی کوردە فەیلییەکان بەیاننامەیەکیان بڵاو کردەو.ە

بەرەی نیشتیمانی کوردە فەیلییەکان، داوای پاراستنی مافەکانیان دەکەن وەکو کەمینەیەک لە عێراق و دەشڵێن: پاراستنی مافی کەمینەکان زامنی سەقامگیریی ..و ئاشتییە لە عێراقدا

لە بەیاننامەکەدا هاتووە:"بە پشتبەستن بە بڕیاری ژمارە ٤٧/١٣٥ کۆمەڵەی گشتی نەتەوەیەکگرتووەکان، کە تایبەتە بە پاراستنی مافی کەمینە ئاینی و ئەتنیکییەکان، پێمانوایە کە ڕێزگرتن و پاراستنی مافی کەمینەکان و پێکهاتەکانی عێراق، وڵات بەرەو وەدیهێنانی سەقامگیری سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و ئەمنی دەبات، نەک ئەوەی، کە لە سیستمە دیکتاتۆرییەکەی جاران مافەکان نەدەپارێزران و بە هەموو شێوەیەک بێڕێزی بەرامبەر .کەمینەکان دەکرا

له بەشێکی دیکەی ڕاگەیەندراوەکەدا ئاماژە بەوە کراوە:"کەس ناتوانێت نکۆڵی لەوە بکات، کە عێراق چەند کارەسات و ناخۆشی و نەهامەتی و شەڕی بەخۆیەوە بینیوە، ئەوەش بووەتە هۆی ئەوەی گەلەکەی پارچەپارچە ببێت جیاکاری لەنێوان پێکهاتەکانی گەلی عێراق بکرێت بەهۆی جیاوازی نەتەوە یان مەزهەب و ئاین".

کوردی فەیلی، ناو یان نازناوێکە بەوکوردانە دەوترێ کەبەزۆری لەشاروشارۆچکەکانی ناوەڕاست و خوارووی عێراق نیشتەجێبوون و لەرووی ئاینیەوە سەربەمەزهەبی شیعەن. ئەم کوردانە لەلایەن دەوڵەتی عێراقی کەبەعس فەرمارەوایی دەکرد، لەساڵی ١٩٦٣وە بەهەموو شێوەیەک روو بەرووی کۆمەڵکوژی و جینۆسایدو پاکتاوی رەگەزی بوونەتەوە. ژێدەرو ئامارەکان ئەوە دەردەخەن و پشڕاست دەکەنەوە، کە بەدەیان هەزار لەم تویێژەی کورد روو بەرووی مەرگ بوونەتەوە..

بەڵام بەدرووستی لەساڵی ١٩٨٠ وەزیری ناوخۆی عێراق، فەرمانی وڵاتبەدەرکردنی کوردە فەیلییەکانیدا، لەفەرمانەکەی وەزیری ناوخۆی عێراقدا هاتوە": ئەو ئیرانیانەی لەوڵاتدان و رەگەزنامەی عێراقییان نییە، هەروەها ئەوانەش کەمامەڵەیان کردوەو بڕیارییان لەبارەوە دەرنەچوە دەردەکرێن".

لەهەمانکاتدا بڕیارەکەی حکومەتی عێراقی ئەوەشی تێدا بوو “: کەلاوانی کوردی فەیلی لەتەمەنی ١٨ تا ٢٨ ساڵ، بگیرێن و لەبەندیخانەی پارێزگاکاندا، تاماوەیەکی نادیار دەسبەسەربکرێن”. هەروەک بڕیارەکەی وەزیری ناوخۆی حکومەتی عێراق ئەوەشی دووپات کردوەتەوە “: کەهەرکەسێک لەو کوردانەی ئاودیوی ئێران دەکرێن، ئەگەر هەوڵیاندا بگەڕێنەوە تەقەیان لێبکرێت..”

لەرۆژی ٢٦-٢-١٩٨١ لەرۆژنامەی سەورەی زمانحاڵی حکومەتی عێراق “سەدام حوسێن” لەبارەی کوردە فەیلیەکانەوە دەڵێ”: ئەم توێژە لەعێراق ریشەکێشبکەن، تاوەکو خاکی عێراق و هەوای عێراق پیس نەکەن و خوێنی عێراقیش پیس نەکەن، کاتێک بەرێگەی ژن و ژنخوازییەوە خوێنیان تێکەڵی خوێنی عێراقییەکان دەبێت”. سەرنجدان و وردبوونەوە لەم قسەیەیی “سەدام” سەرۆکی دەوڵەتی پێشووی عێراق بەسن بۆ ئەوەی تێبگەین کە شۆڤێنیەت و رادەی رەگەزپەرستی بیرکرنەوەی حزبی بەعس و سەرۆک و سەرکردەو حکومەتەکەی لەعێراق تاچ رادەیەک دژ بەمرۆڤ و هاوکات لەهەوڵی ئەوەبوە لەناوییان ببا، بەتایبەت ئەوانەی جیاوازبوون لەگەڵییاندا.

بەپێی زانیارییە بەردەستکەوتوەکان، پێش ساڵی ٢٠٠٣ زیاتر لە “٢٠٠” هەزار دانیشتوانی عێراق ئاوارە یان راوەدووی ئێران نراون، کە ٦٥% کە شەست و پێنج لەسەدی ئەو ژمارەیە لە کوردی فەیلی بوون و تائێستاش زۆرێکیان لەو وڵاتە ماونەتەوە. ئەمە جگەلەوەی لەماوەی دەسڵاتی حزبی

بەعس بە هەزاران کوردی فەیلی زیندانی کراون و لەسێدارە دراون و کۆمەڵکوژی کراون.

ژێدەرو ئاماری تریش زۆرن کەژمارەی وەدەرنانی کوردە فەیلیەکان لەعێراق و زیندانی کردن و کوشتن و زەوتکردنی سەروەت و سامانیان و بێسەرو شوێنکردنیان، بە "٥٠٠" پێنج سەد هەزار کەس ئەژمار دەکەن، بەڵام بەپێی ئەو سەرچاوانەی لەبەردەستی ئێمەدان، وە ئەوەشی کەسەرچاوەو بەڵگەنامەکان بۆ ئێمەیان ساغکردوەتەوە "٣٨٠" هەزار کوردی فەیلی روو بە رووی قڕکردن و جینۆسایکردن بوونەتەوەو ئاسەوارەکانیشی تا ئێستا ماون و بۆچەندین دەیەی تریش هەردەمێنن.باری ژینگەو کولتور و ئابووری و بایۆلۆژی ئەو دەڤەرەبوو

و پارێزگاکانی دیکەی ناوەڕاست و باشووری عێراق زیاتر بووە.

سەرچاوە عەرەبیەکان:

من هم الکرد الفیلیون- د.احمد راسم النفیس —

محنه الڕكراد الفيليه فى العراق- كازم حبيب —

الاكراد الفيليون الانتماء المڕهبى والهويه القوميه- عبد الكريم ابراهيم —

.دراما الڕقليات العراقيه والديمقراگيه المزيفه- عزيز الحاج –

:سەرچاوە کوردییەکان

د.ئاورەحمانی حاجی مارف، چی لەبارەی زمانی کوردییەوە نووسراوە، –
بەغدا – ١٩٧٤

وشەی زمانی کوردی، کۆڕی زانیاری کورد، ١٩٧٥١٩٧٩ –

نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی، هەولێر ١٩٨٦ –

.به ستاندار کردنی زمان و ئه لفوبیی کوردی ره فیق سابیر –

رۆژی نێونەتەوەییی زمانی دایک، کورتە باسێک سەبارەت بە –
زبان ناسی کوردی و رێزمان سمکۆ ئەبرام. (یونسکۆ- رێکخراوی
(پەروەردەیی، زانستی و فەرهەنگیی نەتەوە یەکگرتووەکان

Zimani Kurdi interview with Amir
Hassanpour/ – دیمانەیەک سەبارەت بە زمانی کوردی.یوتوپ

پیِیر بوردیو»، -»، (Richard Jenkins) جنکینز، ریچارد
ترجمۀ لیلا جوافشانی و حسن چاوشیان، چاپ اول، ۱۳۸۵، نشر نی

آثار و اندیشه پیر بوردیو بررسی می‌شود.». خبرگزاری مهر. »
.بازبینی‌شده در ۲۵ فوریه ۲۰۰۸

برومبرژه، کریستین. پیر بوردیوی مردم‌شناس. . شب بوردیو، ۵ اسفند ۸۶،
۳.